Accountantsverslag 2017

Controlebevindingen voor gemeente Steenwijkerland

CONCEPT

30 april 2018

GEMEENTE
Steenwijkerland

Aan de gemeenteraad van gemeente Steenwijkerland
T.a.v. mevrouw A. ten Hoff
Postbus 162
8330 AD STEENWIJK

30 april 2018

Referentie: -

Accountantsverslag inzake onze controle van de jaarrekening 2017

Geachte leden van de raad,

Hierbij bieden wij u ons accountantsverslag aan dat is opgesteld in het kader van de opdracht om de jaarrekening 2017 (de 'jaarrekening') van gemeente Steenwijkerland te controleren. Onze controle is uitgevoerd in overeenstemming met onze opdrachtbevestiging van 15 september 2017. Dit accountantsverslag gaat in op de belangrijkste bevindingen uit de controle van de jaarrekening 2017. Deze bevindingen zijn besproken met de portefeuillehouder financiën, de gemeentesecretaris en een afvaardiging van ambtelijke organisatie van gemeente Steenwijkerland.

Ons accountantsverslag begint met de kernboodschappen. Daarnaast besteden wij aandacht aan de uitkomsten van de controle en zijn voor drie belangrijke thema's (sociaal domein, ruimtelijk domein en de bedrijfsvoering) dashboards opgenomen.

Wij willen de inhoud van dit verslag graag tijdens de vergadering op 29 mei 2018 met de raad bespreken. Mocht u in de tussentijd nog vragen hebben, aarzelt u dan niet om contact met ons op te nemen.

Wij maken graag van deze gelegenheid gebruik om u en uw medewerkers te bedanken voor de medewerking die wij ervaren hebben tijdens onze controle.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

S.J. Dul MSc RA
director

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Paterswoldseweg 806, 9728 BM Groningen, Postbus 8060, 9702 KB Groningen
T: 088 792 00 50, F: 088 792 94 24, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Deze diensten worden verleend conform de Algemene Voorwaarden, die voorzieningen inhouden betreffende onze aansprakelijkheid. Aankopen door deze bedrijven worden verricht conform de Algemene Inkoopvoorwaarden. Op www.pwc.nl is gedetailleerde informatie over deze bedrijven beschikbaar, inclusief deze Algemene Voorwaarden en de Algemene Inkoopvoorwaarden, die ook zijn gedeponeerd bij de Amsterdamse Kamer van Koophandel.

Inhoudsopgave

1. Onze kernboodschappen
2. Oordeel bij uw jaarrekening nog niet bekend

2.1. Rechtmatigheidsfout aanbesteding 2016 werkt door tot 1 maart 2017

2.2. Onzekerheid rondom prestatielevering inkopen

3. Uitkomsten van het sociaal domein in één oogopslag
4. Conclusies ruimtelijk domein op één pagina

4.1. Uw grondexploitaties hebben zich in 2017 financieel stabiel ontwikkeld

4.1.1. Advies vormen voorziening grondexploitaties

4.1.2. Project Kornputkazerne kostendekkend na vrijval reservering omzettingen plangebied, programmering komende jaren nog optimistisch

4.2. Aangescherpt standpunt commissie BBV inzake winstneming grondexploitaties heeft een aanzienlijke impact op uw resultaat 2017

4.3. Marktwaardetoets van voormalige "NIEGG's" nog niet uitgevoerd, geen materieel risico op afwaardering

4.4. De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtiger ingeschat dan voorgaand jaar

4.5. De verslaggeleggingseisen rondom materiele vaste activa zijn aangepast

5. Uw dashboard bedrijfsvoering

5.1. De financiële positie van uw gemeente is stabiel

5.2. De informatiewaarde van uw jaarstukken is voldoende

5.3. Uw jaarrekening is conform het Besluit Begroting en Verantwoording opgesteld

5.4. De belangrijkste onderwerpen van uw interne beheersing

5.5. Uw organisatie en omgeving als uitgangspunt

5.6. Uit onze controle blijken enkele aandachtspunten ten aanzien van de bedrijfsvoering

5.7. Er zijn geen aanwijzingen voor fraude

5.8. Er zijn evenwichtige schattingen gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening

1. Onze kernboodschappen

Aard van onze controleverklaring nog onduidelijk

Wij hebben onze controle van de jaarrekening 2017 nagenoeg afgerond met uitzondering van de controle van de decentralisaties (die eind mei/begin juni gecontroleerd worden). Het is hierdoor op dit moment nog niet duidelijk welk oordeel de controleverklaring zal krijgen over getrouwheid en rechtmatigheid. Uit de controle van de SISA-bijlage komen geen bijzonderheden naar voren. Wij hebben ook vastgesteld dat de WNT is nageleefd. De opgenomen toelichtingen in uw jaarrekening 2017 voldoen aan de in deze wet gestelde eisen.

Controle van het sociaal domein is nog openstaand

De controle van het sociaal domein is nog openstaand. Wij hebben de eerste controles uitgevoerd op de toekenningen. Hieruit komen geen materiële bevindingen naar voren. Belangrijke onderdelen die hierbij nog open staan zijn de prestatielevering voor zorg in natura, de getrouwheid en rechtmatigheid van de PGB's en de factuurcontrole.

Tussentijdse winst ad €2,2 miljoen in grondbedrijf als gevolg van schattingswijziging BBV

De commissie BBV heeft eind 2017 (met een update begin 2018) een standpunt gepubliceerd inzake de te hanteren methode van tussentijdse winstneming op grondexploitaties op basis van voortgang van het project. Hierbij wordt de tot ultimo 2017 gerealiseerde winst op grond van een rekenregel tussentijds als resultaat verantwoord. Voor de gemeente Steenwijkerland heeft dit geresulteerd in aanpassing van de systematiek van winstneming en een extra winstneming in 2017 van €2,2 mln. Een winst van circa €1,5 miljoen hangt samen met het project Noordwal.

Wij hebben een uitgebreide controle uitgevoerd op uw grondexploitaties. Uit onze controle van de parameters voor de grondexploitaties blijkt dat de opbrengsten-en kostenstijgingen evenwichtiger zijn ingeschat dan voorgaande jaren. De programmering van Kornputkazerne blijft een optimistische inschatting. Wij kunnen voor 2017 instemmen met deze uitgangspunten. Het is wel belangrijk de werkelijke realisatie op deze aspecten goed te blijven monitoren.

Overige BBV-wijzigingen tijdig en juist verwerkt

Naast de winstneming in het grondbedrijf heeft de Commissie BBV in 2017 diverse wijzigingen doorgevoerd in de regelgeving voor de verwerking van materiële vaste activa, overhead, taakvelden en de notitie rente. Dit is door Steenwijkerland actief opgepakt voorafgaand aan het opstellen van de jaarrekening. Met name de verplichte activering en afschrijving van investeringen in maatschappelijk nut vanaf 1 januari 2017 heeft een groot effect op Steenwijkerland. Ultimo 2017 is €2,8 miljoen euro geactiveerd.

Financiële positie is stabiel

De financiële positie van Steenwijkerland is afgelopen jaar beïnvloed door onder andere de tussentijdse winstneming. Steenwijkerland kent daarbij een goede solvabiliteit (verhouding eigen vermogen/totaal vermogen) van 38,5%. De schuldquote zal naar verwachting de komende jaren afnemen (als gevolg van aflossingen) en het huidige geformuleerde beleid.

Interne beheersing van goed niveau, enkele aandachtspunten

We hebben de belangrijkste punten uit onze rapportage interim-bevindingen in dit verslag toegelicht. Voor de bevindingen inzake de interne controlewerkzaamheden en IT zijn aanvullende werkzaamheden noodzakelijk geweest. De eisen die gesteld worden aan de IT-omgeving worden steeds scherper. Het is derhalve van groot belang dat u continu uw IT-omgeving blijft verbeteren.

Er is ultimo 2017 geen balanspositie opgenomen inzake rioolheffing rechtszaak

Een woningstichting heeft bezwaar gemaakt tegen de door de gemeente opgelegde rioolheffing in de jaren 2013 tot en 2015. Deze rioolheffing is op dezelfde wijze ook opgelegd in de jaren erna tot 2018. De uitspraak van de rechtbank Overijssel in maart 2017 stelde de woningstichting in gelijk door aan te geven dat de kosten van baggeren van watergangen niet meegenomen mochten worden in het riooltarief. Tegen de uitspraak van de rechtbank Overijssel is gemeente Steenwijkerland in hoger beroep gegaan. In het hoger beroep is eind februari 2018 de gemeente in het gelijkgesteld en blijven de aanslagen rioolheffingen gelden. Er is derhalve terecht geen voorziening/verplichting opgenomen op de balans.

2. Oordeel bij uw jaarrekening nog niet bekend

Dit is nog openstaand, controle is nog niet afgerond. Het sociaal domein wordt eind mei/begin juni gecontroleerd.

Getrouwheid	Goedkeurend
Rechtmatigheid	Goedkeurend

Onderstaand hebben wij een samenvatting van de door ons geconstateerde bevindingen opgenomen:

Tabel 1 Fouten en onzekerheden

Getrouwheid			
Bevinding	Toelichting	Fout	Onzeker
Onzekerheid prestatielevering inkopen	§2.2	0	PM
	§		
	§		
	§		
Totaal		**€**	**€**
Goedkeuringstolerantie		*€*	*€*

Rechtmatigheid			
Bevinding	Toelichting	Fout	Onzeker
Onrechtmatigheid Europese aanbestedingen	§2.1	€157k	0
Getrouwheidsfouten	§2.2	0	PM
	§		
	§		
Totaal		**€**	**€**
Goedkeuringstolerantie		*€*	*€*

Ons oordeel bij uw verantwoordingsbijlagen bij de jaarrekening

Bijlage Single information, Single audit (SiSa)

Aantal specifieke uitkeringen dat u verantwoordt	6
Bedrag wat u aan mede-overheden verantwoordt via de SiSa-bijlage	€12,9 miljoen
Door ons geconstateerde bevindingen	Niet van toepassing

Bijlage Taakvelden

Aantal en omvang bevindingen bijlage taakvelden	0 (€0)
Toegelicht op welke wijze de taakvelden over de programma's verdeeld zijn	In de jaarrekening is het verdelingsprincipe niet toegelicht.

Bijlage Wet Normering Topinkomens (WNT)

!!!	U heeft **3** topfunctionarissen verantwoord in de jaarrekening 2017
1	In de periode van sept-dec 2017 is er sprake van een plaatsvervangende topfunctionaris. Volgens de WNT is de vervangen secretaris voor heel 2017 **in loondienst.**
✉	U heeft in 2017 **0** ontslagvergoedingen boven de WNT-grens uitgekeerd

2.1. Rechtmatigheidsfout aanbesteding 2016 werkt door tot 1 maart 2017

Op basis van de door u intern uitgevoerde controle van naleving van Europese aanbestedingsrichtlijnen is gebleken in 2016 dat één contract ten onrechte is aanbesteed (WMO hulpmiddelen). We hebben deze onrechtmatigheid in 2016 als fout aangemerkt. In 2017 is vanaf 1 maart 2017 sprake van een nieuwe leverancier die rechtmatig is aanbesteed. In de eerste maanden heeft de voormalige leverancier nog WMO hulpmiddelen geleverd. De uitgaven voor deze 2 maanden (€157k) zijn meegenomen als fout in het rechtmatigheidsoordeel.

2.2. Onzekerheid rondom prestatielevering inkopen

In onze rapportage interim-bevindingen hebben wij gecommuniceerd dat u in uw inkoopproces niet heeft afgedwongen dat de prestatielevering van verrichte inkopen met voldoende functiescheiding wordt bevestigd. U heeft als opvolging van deze bevinding aangegeven dat verbetermaatregelen voor 2018 worden geïmplementeerd. Voor 2017 hebben we een uitgebreide test uitgevoerd om vast te stellen of de gemeente Steenwijkerland voor de inkopen ook een tegenprestatie ontvangen heeft. Vanuit deze test komen een tweetal inkopen naar voren waarvan op dit moment nog niet zeker is of aangetoond kan worden of de prestatie is geleverd. Hieruit komt een totale doorgerekende onzekerheid naar voren van €xxxx. Dit onderdeel is nog niet afgerond. De uitkomsten hiervan worden aan u gerapporteerd in ons definitieve accountantsverslag.

3. Uitkomsten van het sociaal domein in één oogopslag

Uitkomsten controle sociaal domein

Het sociaal domein is een materiële post in de jaarrekening van de gemeente. In onderstaand overzicht hebben wij op basis van 3-pijlers weergegeven waar wij bevindingen hebben geconstateerd.

Tabel 2 Bevindingen sociaal domein

	Toewijzing	Facturatie	Prestatie-levering
2017			
2016	✓	✓	✗

Korte toelichting op de bevindingen opnemen

Financiële resultaten 2017

De resultaten op het sociaal domein laten landelijk wisselende beelden zien. Voor uw gemeente zien wij dat overal een tekort/overschot is behaald ten opzichte van de begroting. Een weergave van de resultaten hebben wij hieronder opgenomen (in €1.000).

Figuur 1 Financiële resultaten sociaal domein

Hoe is zekerheid verkregen in 2017?

In voorgaande jaren is in belangrijke mate gesteund op productieverantwoordingen van zorgaanbieders om voldoende zekerheid te verkrijgen over de getrouwheid en rechtmatigheid van de lasten sociaal domein. In onderstaande figuur hebben we weergegeven hoe in 2017 zekerheid is verkregen:

Figuur 2 Bron zekerheid sociaal domein

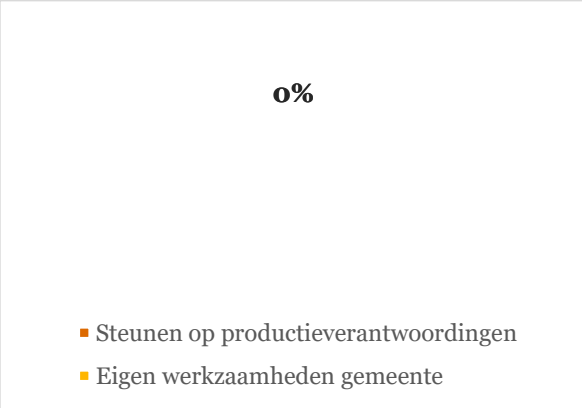

Korte toelichting opnemen.

4. Conclusies ruimtelijk domein op één pagina

Effect wijzigingen BBV Materiële vaste activa

Met ingang van 2017 is het verplicht investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut te activeren. Het effect hiervan op uw jaarstukken is:

Bedrag **investeringen** in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut 2017: **€ 2,8 mln.**

Bedrag **investeringen** in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut 2016: **€0,2 mln.**

Ontwikkeling portefeuille en risicoprofiel grondexploitaties (x €1 mln.)

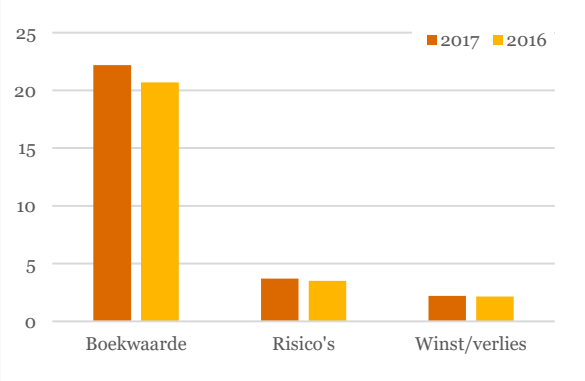

Effect aanscherping berekening tussen-tijdse winstneming grondexploitaties

Uw 'oude' berekening
Er is sprake van een negatieve boekwaarde en de toekomstige opbrengsten zijn hoger dan kosten. Winst = bedrag tot boekwaarde

Nieuwe (verplichte) berekening
% kostenrealisatie x % opbrengstenrealisatie x (winst -/- risico's) = te nemen winst

Volgens de 'nieuwe' formule is in 2017 aan tussentijdse winst verantwoord: **€2,2 Mln.**

Ons oordeel over de gehanteerde parameters grondexploitatie

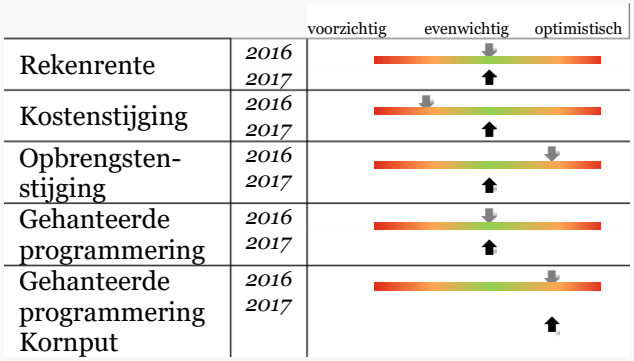

4.1. Uw grondexploitaties hebben zich in 2017 financieel stabiel ontwikkeld

Uit de figuur op de vorige pagina blijkt dat uw grondexploitaties zich financieel stabiel ontwikkelen. De totale verwachte eindwaarde van de hele portefeuille is met €1,1 miljoen toegenomen, de boekwaarde met €1,4 miljoen (7%) terwijl de risico's met 5% zijn toegenomen. De belangrijkste oorzaken hiervoor liggen in:

- De belangrijkste financiële ontwikkeling in de grondexploitaties in 2017 betreft de winstneming ad €2,2 miljoen (saldo van €2,8 miljoen winst en €0,7 miljoen verlies) als gevolg van de nieuwe BBV-voorschriften voor tussentijdse winstneming. Daarnaast is de ingerekende reservering omzetting in het plangebied ad €1,1 miljoen in de grondexploitatie Kornputkazerne vrijgevallen.
- De algemene reserve grondbedrijf bedroeg ultimo 2016 €3,5 miljoen. Op basis van de nieuwe nota reserves en voorzieningen is deze reserve voor het grondbedrijf in 2017 overgeheveld naar de algemene reserve vaste buffer. Ondanks dat er geen specifieke reserve meer aanwezig is, heeft de gemeente wel inzichtelijk gemaakt welke risico's per grondexploitatie van toepassing zijn. Dit totaal bedraagt €3,7 miljoen.

4.1.1. Advies vormen voorziening grondexploitaties

Steenwijkerland kent geen voorziening grondexploitaties. Verwachte verliezen op grondexploitaties worden direct afgeboekt. De verliezen worden dus direct ten laste van de Algemene reserve grondexploitatie gebracht. In totaal heeft Steenwijkerland op de lopende grondexploitaties cumulatief €6,1 miljoen aan verliezen direct afgeboekt in de afgelopen jaren.

Een afboeking in de grondexploitaties mag niet meer worden teruggenomen als het beter gaat met de grondexploitatie. Het kan dus zo zijn dat bij het einde van een grondexploitatie winst wordt verantwoord terwijl in het verleden al diverse afboekingen zijn doorgevoerd op dit project. Het vormen van een voorziening in plaats van het doorvoeren van afboekingen zorgt voor een meer transparant beeld. In de jaarrekening wordt in dat geval per project het daadwerkelijk te verwachten negatieve resultaat gepresenteerd in de vorm van de voorziening.

De huidige systematiek voldoet aan het BBV, echter op grond van het meer transparant maken en het eerder kunnen terugnemen van positieve effecten in projecten hebben wij het college in 2016 geadviseerd om de huidige financiële verwerking te heroverwegen. In verband met de verkiezingen willen wij deze aanbeveling voor de komende jaren nog een jaar eenmalig aan u rapporteren.

4.1.2. Project Kornputkazerne kostendekkend na vrijval reservering omzettingen plangebied, programmering komende jaren nog optimistisch

Het project 'Kornputkazerne' is veruit de grootste grondexploitatie van uw gemeente. De boekwaarde van dit project per 31 december 2017 is circa €14,8 miljoen (ruim 70% van de totale boekwaarde van de grondexploitaties en met een nog te realiseren opbrengst van ruim € 20 miljoen).

In het project worden zowel particuliere bouw als projectbouw gerealiseerd. Voor de gemeente is de projectbouw het minst risicovol. Hiertoe zijn contracten afgesloten met een projectontwikkelaar, waarbij een eventuele vertraging in het project wordt gecompenseerd door middel van een rentevergoeding. De projectmatige kavels zijn afgedekt middels overeenkomsten waarvoor een afnameverplichting voor de komende 5 jaren van toepassing is. Hierdoor is het financieel risico op dit onderdeel beperkt. Voor 2017 en 2018 heeft de projectontwikkelaar de overeengekomen aantallen volledig afgenomen.

De verkoop particuliere kavels over 2017 bleef achter op hetgeen was begroot. De vooruitzichten voor de verkoop van particuliere kavels voor 2018 (11 begrote particuliere verkopen) zijn positief. Er is sprake van een groot aantal opties. De verwachte uitgifte voor 2019 t/m 2023 bedraagt 17 particuliere kavels per jaar en is gebaseerd op de aantrekkende economie van verkopen in het duurdere segment. De fasering voor de komende jaren van 17 kavels per jaar blijft naar onze mening te classificeren als optimistisch. Wij adviseren u periodiek te monitoren of deze verkopen ook behaald worden. Dit ook vanwege het risicoprofiel.

Voor het complex is de aanpassing van het bestemmingsplan in voorbereiding. Er zijn op dit moment nog geen concrete voorstellen aanwezig. De verwachting is dat, in tegenstelling tot 2016, het complex met een positief resultaat kan worden afgesloten. Dit mede als gevolg van een vrijval van € 1,1 miljoen inzake een kostenpost voor 'omzettingen in het plangebied' in 2017. Deze kostenpost had betrekking op een mogelijke omvorming van vrije kavels naar andere vormen van verkaveling indien de verkoop van vrije sector kavels zou stagneren. De negatieve financiële gevolgen waren meegenomen in een extra kostenpost in de grondexploitatie. In onze rapportage interim bevindingen 2017 hebben wij u geadviseerd om deze te laten vrijvallen omdat deze nog onvoldoende concreet ingevuld kon worden. Dit is in de grondexploitatie nu verwerkt, dit risico speelt nog wel voor dit project.

4.2. Aangescherpt standpunt commissie BBV inzake winstneming grondexploitaties heeft een aanzienlijke impact op uw resultaat 2017

De commissie BBV heeft eind 2017 een standpunt gepubliceerd inzake de te hanteren methode van tussentijdse winstneming op grondexploitaties op basis van voortgang van het project. Het komt erop neer dat de tot ultimo 2017 gerealiseerde winst op grond van een rekenregel tussentijds als resultaat wordt verantwoord. Deze "rekenregel" is het product van de voortgang van gerealiseerde verkopen (in %) vermenigvuldigd met gerealiseerde kosten (in%) maal de gerealiseerde winst.

Rekenvoorbeeld toepassing rekenregel tussentijdse winstneming

Een project is op 31 december 2017 voor 70% verkocht, de kosten zijn voor 80% gerealiseerd en het geraamde resultaat is 100. Dan zal in principe per 31-12-2017 totaal 80*70 (=56%) * 100= 56 winst genomen moeten zijn. In de berekening mag, onder voorwaarden, rekening worden gehouden met onzekerheden met betrekking tot te verwachten kosten en opbrengsten.

Voor de gemeente Steenwijkerland heeft dit geresulteerd in aanpassing van de systematiek van een extra winstneming en dit heeft geleid tot een extra winstneming in 2017 van €2,8 mln. Een winst van circa €1,5 miljoen hangt samen met het project Noordwal. De verkopen van dit project verlopen voorspoediger dan was gepland. Hierdoor is ook reeds vorig jaar de projectlooptijd van 2030 naar 2026 teruggebracht. De omvang van de gerealiseerde opbrengsten (€13,2 miljoen) en kosten (€11,2 miljoen) tot en met heden zorgen in 2017 voor een hoge tussentijds te verantwoorden winst.

Op basis van BBV wordt deze wijziging gezien als een schattingswijziging. Er bestond voor 2017 ook een winstmethodiek gericht op tussentijds winstnemen. De winst werd hierbij enkel verantwoord indien er sprake van een negatieve boekwaarde. De wijziging is adequaat toegelicht in de jaarrekening.

Advies:
We bevelen de gemeente Steenwijkerland aan om de kaderstelling ten aanzien van de wijziging in winstmethodiek en de rekenregels in de financiële verordening en nota grondbeleid vast te stellen. Vervolgens dient hiervan het meerjarig effect in de begroting te worden doorgevoerd bij de eerst volgende wijziging.

4.3. Marktwaardetoets van voormalige "NIEGG's" nog niet uitgevoerd, geen materieel risico op afwaardering

In 2016 heeft een wijziging in het BBV plaatsgevonden ten aanzien van de niet in exploitatie genomen gronden (NIEGG). Dit zijn gronden waarvoor wel een stellig voornemen bestaat om deze als grondexploitatie te ontwikkelen, maar waarvoor nog geen grondexploitatieplan en –begroting door de raad is vastgesteld. Met ingang van 2016 worden deze gronden onder de materiële vaste activa gerubriceerd in de jaarrekening. Voor deze gronden moet uiterlijk in 2019 een marktwaardetoets (taxatie) plaatsvinden om vast te stellen of de marktwaarde niet lager ligt dan de boekwaarde. Is dit wel zo, dan dient een afwaardering plaats te vinden.

Wij hebben vastgesteld dat deze marktwaardetoets nog niet heeft plaatsgevonden in 2017. Naar verwachting zal een marktwaardetoets niet tot een materiële afwaardering leiden gezien de voorzichtige waardering van €3,66 per m2. Derhalve bestaat een zeer gering risico inzake waarderingsverschillen tussen de huidige waardering en waardering op basis van marktwaarde.

4.4. De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtiger ingeschat dan voorgaand jaar

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Om inzicht te krijgen in de financiële risico's stelt de gemeente exploitatieoverzichten op (de zogenaamde jaarschijven, waarin een schatting is opgenomen van de te maken kosten en opbrengsten. Aan deze schattingen liggen diverse parameters en uitgangspunten ten grondslag. Wij hebben de gehanteerde uitgangspunten en parameters beoordeeld. In onderstaande tabel zijn onze bevindingen weergegeven.

Tabel 3 Inschatting parameters grondexploitaties

Belangrijkste schattingen	Inschatting 2016	Inschatting 2017	Toelichting
Gehanteerde rekenrente	(E)	(E)	U heeft de rekenrente in 2017 aangepast naar 1,25% (0,6% in 2016). De rekenrente volgt het gemiddelde rentepercentage van de totale leningenportefeuille naar verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen.
Kostenstijging	(V)	(E)	Het gehanteerde percentage kostenstijging is in 2017 aangepast van 3% in 2016 naar 2% in 2017. Het percentage kostenstijging is gebaseerd op de CBS-index grond, weg en waterbouw. U heeft het percentage in 2017 voor het eerst sinds enige jaren neerwaarts bijgesteld. Een rentepercentage van 2% wordt door veel andere gemeenten toegepast en ligt in lijn met het gemiddelde over de afgelopen tien jaar (1,6%). Wij stemmen in met deze evenwichtige schatting.
Opbrengstenstijging	(O)	(E)	Gemeente Steenwijkerland rekent met een opbrengstenstijging van 1,5% (in 2016: 2%). Gezien de aantrekkende woningmarkt en de gestegen verkoopprijzen is dit naar onze mening een evenwichtige inschatting. In de komende jaren zal moeten blijken hoe de verkoopprijzen zich zullen ontwikkelen en in hoeverre het mogelijk is om opbrengstenstijgingen te realiseren.
Gehanteerde programmering	(E)	(E)	Gezien het aantal verkopen van de afgelopen jaren (en het daarmee realiseren van de verwachte grondverkopen) bestaat op totaalniveau de verwachting dat het aantal ingerekende verwachte verkopen gerealiseerd kan worden. **Kornput:** in 2017 zijn er minder kavels verkocht (35) dan verwacht (45). Dit wordt door een groot deel verklaard door het achterblijven van verkoop particuliere kavels van het project Kornput. Gezien de aantrekkende markt en het aantal aanwezige opties op verkopen, bestaat de verwachting dat het aantal ingerekende verwachte verkopen voor 2018 gerealiseerd kan worden. De verkoopaantallen voor 2019 zijn echter optimistisch ingerekend.
	(O)	(O)	
Verkoopprijzen	(E)	(E)	De verkoopprijzen in 2017 liggen 2% hoger dan in 2016. Voor 2018 en verder is gerekend met 1,5% stijging van de verkoopprijzen. Het percentage is gebaseerd op het langjarig gemiddelde van de consumentenprijs index (CPI) van het CBS. Uit de praktijk blijkt dat de verkoopprijzen daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden. Hiermee wordt dit als evenwichtig aangemerkt.
Nog te maken kosten	(E)	(E)	De raming van de nog te maken kosten is evenwichtig en sluit aan bij de toegestane kostensoorten conform de BRO en bevat geringe opslagen voor onvoorziene kosten.

Controleverschil	*Voorzichtig*	*Evenwichtig*	*Optimistisch*	*Controleverschil*

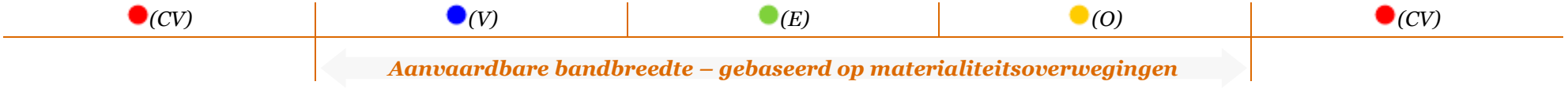

4.5. De verslagleggingseisen rondom materiele vaste activa zijn aangepast

In het kader van de vernieuwing BBV en ook vanwege een notitie materiele vaste activa is in 2017 een aantal wijzigingen in het BBV doorgevoerd. De voornaamste betreft dat het vanaf 2017 verplicht is om alle investeringen te activeren dus ook de investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut. In dit kader zijn in 2017 voor €2,8 mln. investeringen geactiveerd die onder het “oude” regime als kosten verantwoord zouden zijn. Wij hebben vastgesteld dat deze wijziging adequaat in de jaarrekening is verwerkt en toegelicht.

5. Uw dashboard bedrijfsvoering

Uw financiële positie

Figuur 4 Kengetallen

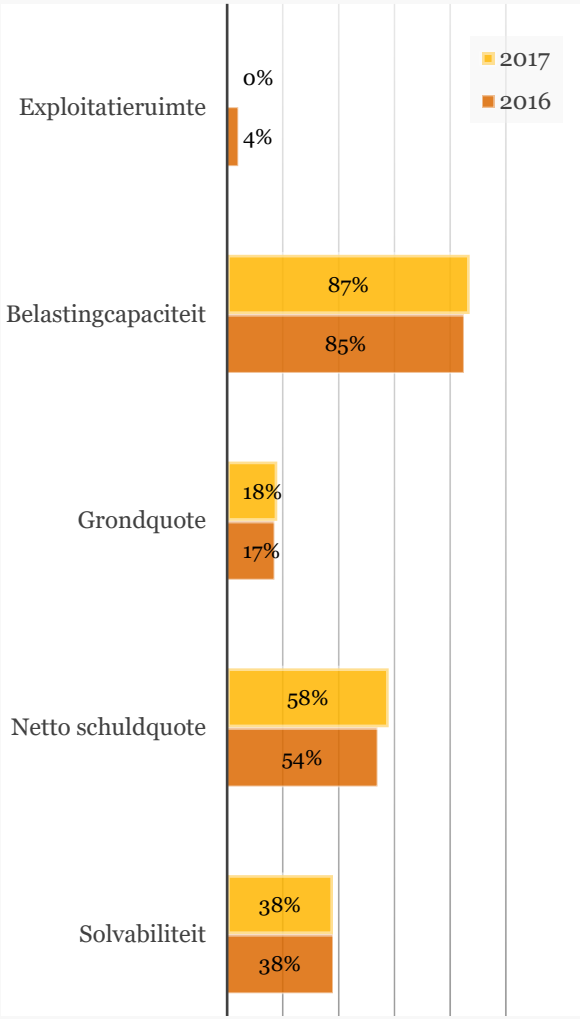

Status interne beheersing

Figuur 3 actuele status van de bevindingen uit onze rapportage interim bevindingen

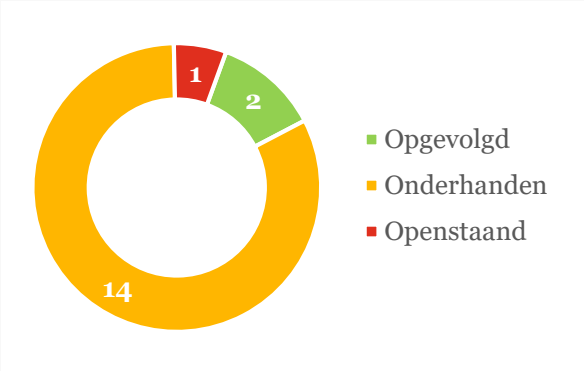

Door het college gemaakte schattingen in de jaarrekening

		voorzichtig	evenwichtig	optimistisch
Waardering materiële vaste activa	2016			↓
	2017			↑
Waardering van gemeentelijk vastgoed	2016		↓	
	2017		↑	
Waardering financiële vaste activa	2016		↓	
	2017		↑	
Juistheid/ volledigheid voorzieningen	2016		↓	
	2017		↑	

Tabel 4

Informatiewaarde jaarverslag

		goed	voldoende	onvoldoende
Algemene leesbaarheid	2016		↓	
	2017		↑	
Koppeling beleidsmatige en financiële realisatie	2016		↓	
	2017		↑	
Informatiewaar de paragrafen	2016	↓		
	2017	↑		

Tabel 5

5.1. De financiële positie van uw gemeente is stabiel

De kwaliteit van de financiële positie van uw gemeente zegt iets over de mate waarin uw gemeente in staat is om haar schulden af te lossen, onverwachte tegenvallers op te vangen en noodzakelijke ombuigingen te realiseren. Er zijn diverse manieren om de financiële positie van een gemeente in kaart te brengen. In de paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing is de financiële positie van uw gemeente in kaart gebracht aan de hand van vijf kengetallen die op basis van het BBV verplicht zijn voorgeschreven (zie ook Figuur 44 op pagina 13).

Hieronder hebben wij voor twee kengetallen een nadere verdiepende analyse opgenomen.

De solvabiliteit van uw gemeente ten opzichte van voorgaand jaar is stabiel gebleven

De solvabiliteit van uw gemeente geeft een beeld van de mate waarin uw gemeente op lange termijn aan haar verplichtingen kan voldoen. Hieronder hebben wij de ontwikkeling van uw solvabiliteit gedurende de laatste vier jaar weergegeven. Daarnaast hebben wij op basis van uw meerjarenbegroting een doorkijk gegeven naar de ontwikkeling van uw solvabiliteit voor de periode tot en met 2021.

Figuur 5 Ontwikkeling solvabiliteit

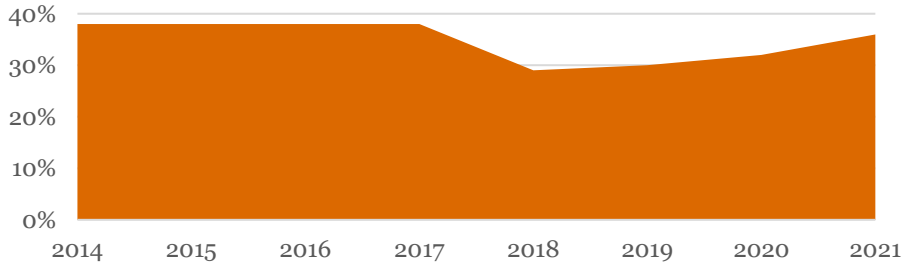

De solvabiliteit van gemeente Steenwijkerland bedraagt per eind 2017 38,5%. Dit ligt in lijn met eerdere jaren en is voldoende op basis van de landelijke normen. De solvabiliteit daalt zeer licht als gevolg van de jaarrekeningresultaten opgenomen in de begroting 2018-2021 op basis van het huidige beleid.

In 2017 leidt de winstneming volgens de BBV percentage of completion methode tot een hogere toevoeging aan het resultaat en daarmee een hogere positie van de solvabiliteit.

De schuldpositie van uw gemeente laat een dalende trend zien

De schuldpositie van uw gemeente geeft een beeld van de mate waarin uw gemeente afhankelijk is externe middelen bij het realiseren van haar doelstellingen. Tevens geeft het inzicht in welk deel van de inkomsten van de gemeente gebruikt moeten worden om de rente en aflossing van de schulden te kunnen betalen. De netto schuldquote gecorrigeerd is aangepast voor leningen die de gemeente 'doorleent' aan derden (bijv. woningbouwverenigingen).

Hieronder hebben wij de ontwikkeling van uw schuldpositie gedurende de afgelopen vier jaar weergegeven. Daarnaast hebben wij op basis van uw meerjarenbegroting een doorkijk gegeven naar de ontwikkeling van uw schuldpositie voor de periode tot en met 2021.

Figuur 6 Ontwikkeling schuldquote

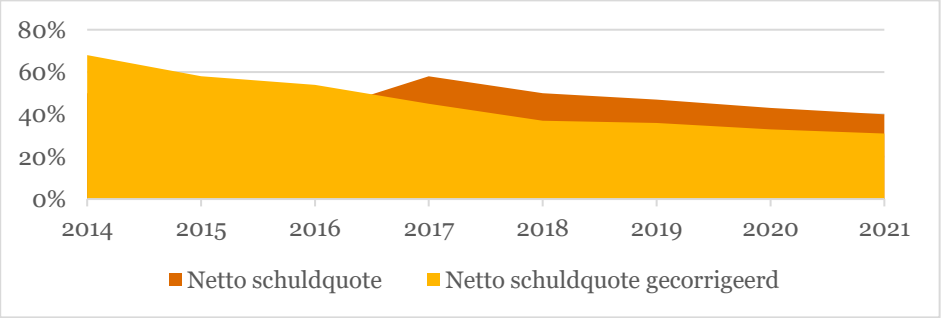

De netto schuldquote gecorrigeerd laat een daling zien in de jaren na 2017. Dit hangt samen met een daling in inkomsten, maar ook als gevolg van aflossingen van de leningenportefeuille.

Analyse van het resultaat

Gemeente Steenwijkerland stuurt op een structureel sluitende begroting. We hebben vastgesteld dat de structurele lasten worden gedekt met structurele baten in 2016 en 2017. Ook voor de jaren tot 2021 wordt een sluitende meerjarenbegroting verwacht. Hierbij is reeds rekening gehouden met nadelige resultaten vanuit de IGSD, BBV en beleidsbeslissingen. Een bedrag aan herijkingen is als voordeel meegenomen.

Voor een uitgebreide analyse van de verschillen tussen de realisatie 2017 en de primitieve en bijgestelde begroting verwijzen wij naar het jaarverslag. Onderstaand een samenvatting van het resultaat van 2017 ten opzichte van 2016.

Tabel 6 Analyseresultaat

Kengetal	Begroting na wijziging 2016	Rekening 2016	Begroting na wijziging 2017	Rekening 2017
Saldo van baten en lasten	11,8N	2,0N	8,7N	0,4V
Reservemutaties	15,4V	6,0V	8,5V	3,31V
Resultaat	3,5V	4,0V	0,1N	3,7V

De afwijking in 2017 t.o.v. van de begroting heeft met name te maken met:

- De winstneming op grondexploitaties ad €2,8 mln. (zie ook hoofdstuk 4.3)
- Een voordelig resultaat op bedrijfsvoering (overhead) ad €1 mln., hiervan heeft €0,4 mln. betrekking op inhuur derden.

5.2. De informatiewaarde van uw jaarstukken is voldoende

Als accountant geven wij een oordeel over uw jaarrekening. Maar uw jaarstukken bestaan uit meer dan dat. En voor u als raad is het integrale boekwerk van belang. Om die reden hebben wij de informatiewaarde van uw jaarstukken nader beoordeeld.

Tabel 3 Informatiewaarde jaarstukken

		onvoldoende	voldoende	goed
Algemene leesbaarheid	2016		⬇	
	2017		⬆	

Toelichting:
Naar onze mening zijn de jaarstukken prettig leesbaar. Wel kunnen de financiële analyses af en toe meer concreet worden verwoord. Daarnaast is sprake van een hoge mate van detail. We bevelen u te overwegen of de mate van detail aansluit bij de wensen van de nieuwe raad.

		onvoldoende	voldoende	goed
Koppeling beleidsmatige en financiële realisatie	2016		⬇	
	2017		⬆	

Toelichting:
In het jaarverslag is per programma een analyse weergegeven van de gerealiseerde beleidsmatige realisatie. Daarnaast is ook een financiële analyse gepresenteerd waar de middelen aan besteed zijn. In de jaarrekening is daarnaast per programma een financiële analyse op de verschillen tussen de begroting en de realisatie weergegeven. Wij bevelen aan (conform voorgaand jaar) om de twee afzonderlijke documenten (jaarverslag en jaarrekening) te bundelen tot één jaarstuk. De koppeling tussen de inhoudelijke realisatie en uiteindelijk de financiële analyse kan hierdoor mogelijk verder worden verbeterd.
Ook hebben we aanbevolen om in de financiële analyse, naast de omvang en omschrijving van het verschil, met meer diepgang aan te geven waardoor dit verschil wordt veroorzaakt.

		onvoldoende	voldoende	goed
Informatie-waarde paragrafen	2016		⬇	
	2017		⬆	

Toelichting:
De kwaliteit van de paragrafen is voldoende tot goed te noemen.
Onze aanbevelingen uit 2016 inzake de paragraaf grondbeleid en paragraaf bedrijfsvoering zijn ook in 2017 van toepassing:

- het opnemen van informatie in de paragraaf bedrijfsvoering over de interne beheersing, de maatregelen die hierbij worden getroffen en bijvoorbeeld de uitkomsten van de rechtmatigheidscontroles;
- het in de paragraaf grondbeleid opnemen van meer informatie per project, de ontwikkeling van het weerstandsvermogen in de komende jaren, verder inzicht bieden in de risico's, zowel in de markt als voor specifieke projecten. Deze informatie is wel grotendeels opgenomen in de jaarrekening.

5.3. Uw jaarrekening is conform het Besluit Begroting en Verantwoording opgesteld

Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente heeft de jaarrekening opgesteld in overeenstemming met het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV). Als onderdeel van onze controle en met betrekking tot de jaarrekening hebben wij:

- de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving beoordeeld; en
- de juistheid en de volledigheid van de toelichtingen beoordeeld.

Wij zijn van mening dat de grondslagen voor waardering en resultaatbepaling die het college heeft gehanteerd bij het opstellen van de jaarrekening 2017 aanvaardbaar zijn en de gebruikte financiële rechtmatigheidscriteria geschikt.

5.4. De belangrijkste onderwerpen van uw interne beheersing

De belangrijkste onderwerpen uit de rapportage interim bevindingen d.d. 13 november 2017 zijn in Tabel weergegeven, aangevuld met eventuele nieuwe bevindingen met betrekking tot de interne beheersing blijkend uit de jaarrekeningcontrole. De 10 belangrijkste bevindingen (behorend bij een hoog risico of met brede impact voor de jaarrekening) zijn toegelicht.

Tabel 7 Belangrijkste bevindingen interne beheersing

#	Onze kernboodschappen	Status
1e Verdedigingslinie - lijnmanagement		
1	Algemene IT-beheersing voldoet op onderdelen nog niet aan de aangescherpte eisen. In maart 2018 hebben wij (update) testwerkzaamheden uitgevoerd. Wij hebben geen nieuwe bevindingen aangetroffen. U heeft de bevinding dat een medewerker van de afdeling beheer en administratie over uitgebreide rechten in Key2Financiën beschikt opgevolgd.	(I)
2	In het inkoopproces hebben budgethouders uitgebreide rechten in Key2Financien. Hierdoor is onder andere het aspect van vaststellen van de prestatielevering onvoldoende gewaarborgd. Hier hebben wij voor 2017 aanvullende controles op uitgevoerd. Verbetermaatregelen worden uitgewerkt in 2018.	(I)
3	Er is geen functiescheiding aanwezig binnen het salarisproces op het gebied van doorvoeren van mutaties in de salarisadministratie. Wel wordt achteraf een verbijzonderde interne controle uitgevoerd. Per 1 oktober is een functiescheiding ingevoerd.	(O
4	Volledigheid inkomende subsidies is niet in het proces geborgd. Er wordt gewerkt aan een inkomend subsidieregister.	(I)
5	Functiescheidingen zijn onvoldoende gewaarborgd in het belastingen- en heffingenproces. Verbetermaatregelen worden bij clustering processtappen belastingen in 2018 uitgewerkt.	(I)
6	Aandachtspunten proces grondexploitaties zie hiervoor hoofdstuk 4.	(I)
2e Verdedigingslinie – control/gemeentebreed		
7	Beheersing prestatielevering en verantwoording sociaal domein verbonden partijen (BVO, SVB). Er vindt afstemming plaats met PwC over beheersing sociaal domein. Voor PGB's in 2017 voor het eerst gemeentelijke controles op prestatielevering. Afhankelijkheid BVO in resultaten en tijdspad blijft voor 2017 van toepassing.	(I)
8	Actualisatie verordeningen 212,213 en 213a onderhanden	(I)
9	Veranderende maatschappij vraagt om jaarlijkse fraude-risicoanalyse gemeente	(N)
3e Verdedigingslinie – IC functie		
10	Heroriëntatie van de verbijzonderde interne controle. Belangrijk om lange termijn visie en hieraan verbonden tijdspad te ontwikkelen.	(I)

(I) = Implementatie onderhanden
(N) = Aanbevelingen niet opgevolgd
(O) = Aanbevelingen opgevolgd

5.5. Uw organisatie en omgeving als uitgangspunt

Ontwikkelingen met impact op onze controle

Na onze bespreking van onze rapportage interim-bevindingen controle 2017 hebben de volgende gebeurtenissen en ontwikkelingen belangrijke gevolgen voor gemeente Steenwijkerland:

- Aanscherping toepassing BBV standpunt ten aanzien van tussentijdse winstneming op grondexploitaties.
- Uitspraak van rechtbank Arnhem inzake bezwaar van een woningstichting tegen de opgelegde rioolheffing.

Deze ontwikkelingen hebben niet geleid tot aanpassing van onze controleaanpak. De winstneming in het grondbedrijf maakt reeds onderdeel uit van het significante risico dat gepaard gaat met de prognoses in de exploitatieopzetten. De juridische zaak inzake de woningstichting is reeds een belangrijk aandachtspunt in onze controle. Door de uitspraak in hoger beroep is het risicoprofiel hiervan afgenomen.

5.6. Uit onze controle blijken enkele aandachtspunten ten aanzien van de bedrijfsvoering

Er is ultimo 2017 geen verplichting opgenomen inzake rioolheffing rechtszaak

Met betrekking tot de gemeentelijke rioolheffing zijn op dit moment twee rechtszaken onderhanden. Een van beide rechtszaken heeft een materieel effect voor uw jaarrekening. Van deze rechtszaak hebben we de status en verwerking in de jaarrekening nader beoordeeld (zoals ook in hoofdstuk 5.5 benoemd).

Het betreft een rechtszaak tegen een woningstichting inzake de opgelegde rioolheffing over de jaren 2013 tot en met 2015. Inmiddels is ook bezwaar gemaakt tegen de heffingen met betrekking tot de jaren 2016 tot en met 2018. De totale omvang van de heffingen wordt berekend op maximaal €500.000 per jaar. De uitspraak van de rechtbank Overijssel in maart 2017 stelde de woningstichting in gelijk door aan te geven dat de kosten van baggeren van watergangen niet meegenomen mochten worden in het riooltarief. Tegen de uitspraak van de rechtbank Overijssel is gemeente Steenwijkerland in hoger beroep gegaan bij het gerechtshof Arnhem In het hoger beroep is eind februari 2018 de gemeente in het gelijkgesteld en blijven de aanslagen rioolheffingen gelden.

De gemeente Steenwijkerland heeft de oorzaak, status en mogelijke impact duidelijk in het jaarverslag toegelicht. Op grond van deze ontwikkeling na balansdatum is er terecht geen verplichting verantwoord ultimo 2017. De kans dat gemeente Steenwijkerland de rioolheffing aan de woningstichting moet terugbetalen is niet waarschijnlijk.

Voldoende aandacht voor de privacywetgeving blijft noodzakelijk

Een belangrijke ontwikkeling betreft de privacywetgeving. Zoals reeds bij de gemeente bekend is op 1 januari 2016 de Wet meldplicht datalekken van kracht. Daarnaast is ook de Algemene Verordening Gegevensbescherming ('AVG') sinds mei 2016 in werking getreden. De gemeente heeft tot 25 mei 2018 de tijd om te voldoen aan de vereisten. In Tabel hebben wij de status van de maatregelen opgenomen waar minimaal aan voldaan dient te worden. Uit ontvangen informatie van de organisatie blijkt de volgende status:

Tabel 8 Status voorbereiding AVG

Vereiste	Status
Beschikken over een register van verwerkingsactiviteiten.	(I)
Kunnen uitvoeren van een data protection impact assessment (DPIA) voor gegevensverwerkingen met een hoog privacyrisico.	(I)
Beschikken over een register van datalekken die zijn opgetreden.	(O)
Aan kunnen tonen dat een betrokkene daadwerkelijk toestemming heeft gegeven voor een gegevensverwerking wanneer daarvoor toestemming nodig is.	(I)
Het aangesteld hebben van een Functionaris gegevensbescherming en aangemeld hebben bij de Autoriteit persoonsgegevens.	(O)

Vereiste	Status
Beschikken over een procedure voor inzage in persoonsgegevens.	(O)

(O) = Maatregel geïmplementeerd
(I) = Maatregel onderhanden, verwachting implementatie voor 25 mei 2018
(N) = Verwachting dat de maatregel niet is geïmplementeerd voor 25 mei 2018, actie noodzakelijk

Het is van belang om te onderkennen dat bovenstaande maatregelen niet allesomvattend zijn. Om de privacy van de gegevens daadwerkelijk goed te borgen is ook de cultuur van de gemeente van groot belang. Tot slot wijzen wij u op de door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten gepubliceerde handreiking 'Stappenplan voor gemeenten bij de voorbereiding op de AVG' van 1 december 2017 met praktische handvatten bij de verdere implementatie van de AVG.

5.7. Er zijn geen aanwijzingen voor fraude

Tijdens onze controle van de jaarrekening 2017 zijn geen aanwijzingen voor fraude aan het licht gekomen. In bijlage A.4 zijn de verantwoordelijkheden met betrekking tot fraude in relatie tot de jaarrekening opgenomen.

Op basis van onze frauderisicobeoordeling hebben wij de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- We hebben per proces een fraude risicoanalyse uitgevoerd waarin de drie kenmerken van fraude: rationalisatie, druk en gelegenheid zijn afgezet tegen de kans en de impact. Vanuit deze analyse hebben we de volgende onderwerpen in 2017 nader geanalyseerd: doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door management (verplicht frauderisico in iedere controle), aanbestedingen, inkomende subsidies en het project Kornputkazerne (gezien omvang);
- We hebben beoordeeld of nevenfuncties van het college aanleiding gaven tot een verhoogd risico.
- Beoordeling of er signalen zijn voor een verhoogd risico op fraude vanuit notulen, persberichten. Voor 2017 hebben we geen specifieke aandachtspunten geïdentificeerd.
- Met behulp van data-analyse hebben we ongebruikelijke transacties geanalyseerd, bijvoorbeeld ongebruikelijke rekeningcombinaties, personen die rekeningen aanmaken en goedkeuren en ongebruikelijke bewoordingen.
- Jaarlijks wordt in het kader van onvoorspelbaarheid een proces/transactie nader geanalyseerd. Voor 2017 hebben we het proces inzake de toeristenbelasting (omvang niet materieel voor de jaarrekeningcontrole) geanalyseerd. Hieruit zijn geen bevindingen voortgekomen.

Uit bovenstaande werkzaamheden zijn geen aanwijzingen voor fraude voorgekomen.

Wij zijn onafhankelijk

Wij hebben onze naleving van externe standaarden, het wereldwijde onafhankelijkheidsbeleid van PwC met betrekking tot onze dienstverlening in 2017 bewaakt en bevestigen dat we aan deze onafhankelijkheidsvereisten hebben voldaan en voldoen.

5.8. Er zijn evenwichtige schattingen gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2017 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering. De waardering van grondexploitaties in reeds in hoofdstuk 4.4 uiteengezet.

Tabel 9 Bevindingen inzake schattingen van het college

Belangrijkste schattingen	Beoordeling		Toelichting
	2017	2016	
Waardering van uw materiële vaste activa	(O)	(O)	De verwachte levensduur van de verschillende activacategorieën en daarmee de afschrijvingspercentages zijn evenwichtig en consistent bepaald en in lijn met hetgeen gebruikelijk is. Evenals vorig jaar vinden wij de afschrijvingsduur op schoolgebouwen/onderwijshuisvesting aan de optimistische kant. De verwachtte levensduur van deze gebouwen wordt op 60 jaar geschat. Wij beoordelen daarom deze inschatting als optimistisch, doch binnen de bandbreedte.
Waardering van uw vastgoed	(E)	(E)	Vastgoed kan een economische of een maatschappelijke functie hebben. Op vastgoed met een maatschappelijke functie (bijvoorbeeld schoolgebouwen) mag niet afgewaardeerd worden. Op vastgoed met een economische functie moet dat wel indien de marktwaarde lager is dan de boekwaarde. We hebben de waardering van uw vastgoed in detail gecontroleerd. Wij concluderen dat de inschattingen van het college ten aanzien van de waardering van het vastgoed evenwichtig tot stand zijn gekomen.
Waardering van uw financiële vaste activa	(E)	(E)	We hebben de waardering van uw financiële vaste activa in detail gecontroleerd. Wij concluderen dat de inschattingen van het college ten aanzien van deze deelnemingen en (gerelateerde) leningen evenwichtig tot stand zijn gekomen.
Vorderingen/ schulden	(E)	(E)	Uit de controle van de vorderingen en schulden (inclusief overlopende activa en passiva) blijken geen bevindingen.
Juistheid en volledigheid van de voorzieningen	(V)	(V)	**APPA:** De voorziening wethouderspensioenen (APPA) per ultimo 2017 is onderbouwd door actuele actuariële berekeningen welke zijn gemaakt door een externe serviceorganisatie. Wij hebben hier ook eigen toets berekeningen voor verricht en op basis hiervan geconcludeerd dat de inschattingen van de gemeente voorzichtig zijn gemaakt, wel binnen onze materialiteitsgrenzen.
	(E)	(E)	**Debiteurenvoorziening:** De gemeente Steenwijkerland stelt jaarlijks een analyse op ten aanzien van de oninbaarheid van de debiteuren. Wij beoordelen deze schatting als evenwichtig.
	(E)	(E)	**Rioolvoorzieningen:** De gemeente Steenwijkerland heeft twee voorzieningen voor riool. Een voorziening voor vervangingsinvesteringen en een voorziening voor exploitatielasten riool (kapitaallasten, resultaat riool). Beide voorzieningen voldoen volgens BBV aan artikel 44 lid 2: een voorziening voor beklemde middelen derden. Dit houdt in dat positieve resultaten ook terug aan de burgers worden vergoed (investering/tarief).

Belangrijkste schattingen	Beoordeling 2017	Beoordeling 2016	Toelichting
			Voor vervangingsinvesteringen wordt hiermee dus niet voldaan aan artikel 44 lid 1c: er wordt in het riooltarief niet gespaard voor toekomstige investeringen. Dit is gebruikelijk voor een voorziening vervangingsinvesteringen. Ook is er geen aansluiting met het investeringsplan als gevolg van renteresultaten en verschuivingen in projecten. Het ontbreken van een spaarcomponent voor riool en het ontbreken van een aansluiting met het investeringsplan zorgt voor de classificatie als artikel 44 lid 2 voorziening. We hebben geen indicatie dat de voorziening materieel onjuist of onvolledig is. De classificatie van deze voorzieningen zijn als gevolg van het voorgaande nader verduidelijkt in de jaarrekening. We bevelen de gemeente aan om voor 2018 deze voorzieningen nader te onderbouwen.
	●(E)	●(E)	**Onderhoud:** De voorzieningen zijn gebaseerd op een meerjarig onderhoudsplan en conform het BBV. Voor één zwembad merken wij op dat de gemeente geen eigenaar is, maar wel een onderhoudsvoorziening voor dit zwembad vormt. Er zijn geen formele afspraken omtrent het onderhoud van dit zwembad. Dit bedrag valt binnen onze materialiteitsgrenzen.

Controleverschil	Voorzichtig	Evenwichtig	Optimistisch	Controleverschil
●	●	●	●	●
	Aanvaardbare bandbreedte op basis van materialiteitsoverwegingen			

A. Bijlagen

A.1. Single information Single audit (SiSa)

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de SiSa bijlage bij de jaarrekening 2017. Onze werkzaamheden varieerden van het beoordelen van de interne beheersing tot het uitvoeren van detailcontroles. In de bijlage bij de jaarrekening zijn twee typen indicatoren opgenomen:

- Indicatoren (bedragen en andere kwantitatieve gegevens, veelal prestatie-indicatoren), die van invloed zijn op de financiële vaststelling.
- Indicatoren, zonder invloed op de financiële vaststelling.

Voor de eerste indicator geldt dat er een relatie is tussen de jaarrekening en de bijlage. Wij hebben op deze indicatoren een reguliere rechtmatigheidscontrole uitgevoerd en indien specifiek gevraagd, is de deugdelijke totstandkoming van de indicator beoordeeld. De tweede indicator heeft normaliter geen directe relatie met de gemeentelijke jaarrekening. Deze indicatoren zijn noodzakelijk voor het departementale jaarverslag. Bij deze indicatoren hebben wij alleen de deugdelijke totstandkoming van de indicator beoordeeld en dus niet de rechtmatigheid vastgesteld.

Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden ('BADO') zwaardere rapporteringtoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

De rapporteringstolerantie is per specifieke uitkering:

- € 12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan € 125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan € 125.000 en kleiner dan of gelijk is aan € 1.000.000;
- € 125.000 indien de omvangsbasis groter is dan € 1.000.000.

De rapporteringstolerantie heeft geen consequenties voor de omvang en aard van de controle van specifieke uitkeringen.

Op basis van de Nota verwachtingen accountantscontrole uitgegeven door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties rapporteren wij door middel van onderstaande voorgeschreven tabel de geconstateerde fouten of onzekerheden per regeling.

Tabel 10 Bevindingen SiSa-bijlage

Nr	Naam specifieke uitkering of overige	Totale fout of onzekerheid per specifieke uitkering	Totale omvang van de fout of de onzekerheid (in €)	Toelichting fout/onzekerheid
D9	Onderwijsachterstandenbeleid 2011-2018 (OAB)	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaai	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet_gemeentedeel 2017	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G2A	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 WWB Totaal 2016	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G3A	Besluit bijstandverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen) totaal 2016	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G3	Besluit bijstandsverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen) gemeente 2017	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing

A.2. Materialiteit en reikwijdte van de controlewerkzaamheden

De reikwijdte van de controle is zo ontworpen dat er voldoende controle-informatie wordt verkregen met betrekking tot uw jaarrekening, ter ondersteuning van een kwalitatieve controle. In het controleplan hebben wij afspraken met u gemaakt over de reikwijdte van de controle. In deze paragraaf bevestigen wij de definitieve reikwijdte van de controle en beschrijven wij de eventuele wijzigingen ten opzichte van de interim-controle.

A.2.1. Materialiteit bedraagt €1,3 miljoen

Er zijn geen wijzigingen aangebracht in de materialiteit

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip 'materieel' wordt toegelicht in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening' in onze controleverklaring.

In het Besluit Accountantscontrole Decentrale Overheden (BADO) zijn de goedkeuringstoleranties bepaald die de accountant ten behoeve van de oordeelsvorming over de jaarrekening van de gemeente hanteert. De grondslag voor het bepalen van deze toleranties betreft de totale werkelijke kosten van de gemeente, inclusief de toevoegingen aan de bestemmingsreserves.

Voor uw gemeente heeft dit geleid tot de volgende goedkeuringstoleranties:

Omvang in %	Omvang in miljoen €	Fouten	Onzekerheden
< 1%	< 1,3	Goedkeurend	Goedkeurend
≥ 1% maar < 3%	> 1,3 maar < 3,9	Beperking	Goedkeurend
≥ 3% maar < 10%	> 3,9 maar < 13	Afkeurend	Beperking
≥ 10%	> 13	Afkeurend	Oordeelonthouding

Materialiteit wordt geactualiseerd op basis van de feitelijke financiële gegevens en wijzigingen in uw organisatie en omgeving gedurende het hele jaar, en heeft geen aanzienlijke wijzigingen ondergaan.

A.3. Update over verplichte communicatie

Als PwC vinden wij het van belang om de gemeente Steenwijkerland te laten zien op dat wij de belangrijkste voorwaarden en aandachtspunten van de controle hebben gerapporteerd. Deze hebben we opgenomen in onderstaande tabel.

Vereiste communicatie grond van controlestandaarden	Gecommuniceerd
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant.	●
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC.	●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle.	●
Ontdekte of vermoede fraude.	●
Niet-naleven van wet- en regelgeving.	●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het management.	●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring.	●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door de onderneming	●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op de financiële verslaggevingsproces	●
Niet gecorrigeerde afwijkingen	●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de entiteit.	●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's.	●

A.4. De verantwoordelijkheden bij fraude in relatie tot de jaarrekening

De maatschappelijke verwachtingen voor wat betreft de werkzaamheden van de accountant met betrekking tot fraude zijn toegenomen. Als zodanig en naar aanleiding van verdere richtsnoeren van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants ('NBA') hebben wij onze aan fraude gerelateerde controlewerkzaamheden geïntensiveerd.

De aandacht in de maatschappij voor fraude en corruptie neemt toe

Belangrijk voor u, als organisatie, is hoe om te gaan met de risico's van fraude, omkoping en corruptie waarmee uw organisatie wordt geconfronteerd in de snel veranderende wereld van vandaag de dag. In dit accountantsverslag geven wij u een update van onze inzichten zoals gemeld in de rapportage interim-bevindingen, een samenvatting van de controlewerkzaamheden die uitgevoerd zijn naar aanleiding van onze frauderisicobeoordeling en onze bevindingen en conclusies op basis van onze werkzaamheden.

De jaarrekening is de verantwoordelijkheid van het college en de directie

Met betrekking tot fraude zijn het college en de directie verantwoordelijk voor het beschermen van het vermogen van de gemeente, het voeren van een afdoende financiële administratie en het in stand houden van een geschikt systeem van interne beheersing (waaronder procedures voor het waarborgen van de betrouwbaarheid en continuïteit van geautomatiseerde systemen en het voorkomen en opsporen van fraude, overige onregelmatigheden en fouten en niet-naleving van wet- of regelgeving). Wij hebben onze controle zodanig ingericht dat wij een redelijke, maar geen absolute, mate van zekerheid verkrijgen dat de jaarrekening in haar geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat die het gevolg zijn van fraude of fouten.

Onze controle bestond niet uit een uitvoerige controle van transacties zoals noodzakelijk zou zijn om fouten of fraude die niet hebben geleid tot materiële afwijkingen in de jaarrekening te kunnen opsporen. Het dient te worden onderkend dat het controleproces inherente beperkingen kent. Als gevolg van de aard van fraude, met name wanneer daarbij sprake is van verhulling door samenzwering en vervalsing van documenten, is het mogelijk dat bij een controle die is opgezet en uitgevoerd in overeenstemming met algemeen aanvaarde controlestandaarden materiële fraude niet wordt ontdekt.

Hoewel effectieve interne beheersingsmaatregelen het risico doen afnemen dat fouten en fraude zich voordoen of onontdekt blijven, wordt dit risico hiermee niet weggenomen. Wij kunnen daarom niet garanderen dat eventuele fouten of gevallen van fraude ontdekt worden. Gegeven de inherente beperkingen van het controleproces en het interne beheersingssysteem kan en mag er niet op vertrouwd worden dat ons onderzoek alle fouten of gevallen van fraude aan het licht zal brengen.